

вання. Політехнізм, як і комунізм, це основа шкільної політики, і все життя школи, всі шкільні дисципліни, всі методи викладання повинні бути підпорядковані цим двом основним принципам комуністичної педагогіки. Цим принципам підлягає й методологічна настанова предмету, що повинна дивитися на світ не лише, щоб його з'ясувати, але й щоб його перебудувати в напрямі соціалістичної реконструкції для майбутнього комуністичного суспільства. Така політична настанова, яку висувають перебіг історичного процесу, програма партії та радянська громадськість, вимагає ґрунтовно розірвати з академізмом, вимагає революціонізувати саму структуру дисципліни, а разом з тим революціонізувати програму навчання й методи його проведення. Під цими двома оглядами треба розглядати й методику та методологію окремих шкільних дисциплін, а зокрема методологію й методику літератури й мови.

Соціальні функції методології й методики предмету

Соціальна природа методології й методики предмету

Від принципів системи народньої освіти перейдемо до методології й методики окремих шкільних предметів. Та насамперед нам треба точніше встановити те поняття, яке ми вкладаємо в щойно названі терміни. Під методологією ми розуміємо такий науковий світогляд, що немов би стрижнем пронизує усю програмову структуру окремих шкільних предметів. Під методикою ми розуміємо технічні способи передавати учням знання й навички з даного предмету. Отже, методологія — це внутрішній процес структури того чи іншого курсу, а методика — це процес чисто зовнішній, що говорить про способи викладання. Цілком природньо, що кожний викладач мусить добре орієнтуватися не лише в методиці свого предмету, але й в методології цього предмету. Звичайно, методологію й методику утворюють не окремі особи, а суспільні формації — класи. Кожна класа творить методологію предмету на свій зразок і подобу, вона зумовлює цю методологію всією системою свого світогляду. Ця ж таки система зумовлює й методику предмету. Так, наприклад, за часів феодално-дворянської доби світогляд панівної класи ґрунтувався на авторитарності думання, на своєрідній догматиці, позбавленій критичного ставлення до неї, і природньо, ось ці саме догматичні авторитарні засновки системи думання і, насамперед філософії, зазначеної суспільної формації безпосередньо визначили собою і програмову структуру різних шкільних предметів. І не одну лише структуру, але й способи передавати учням потрібні знання. За часів доби розквіту буржуазії класа — домінанта, звичайно, мала цілком відмінну

систему думання. Тут не було вже колишньої фєвдально-дворянської авторитарности й догматики. На місце тих засад нова панівна кляса висунула ідею дужої особи й самодіяльности. Поруч з тим, звичайно, з'явилося й критичне ставлення до поданих фактів. Такий світогляд, протилежний до шойно зазначеної системи поглядів дворянства, говорив про цілком відмінну настанову шкільних предметів; програмовий матеріал цих предметів вже подавалося не догматично, але до нього намагалися приточити критичне ставлення, критичне розроблення окремих явищ програмового курсу. Разом з тим і методичні засоби мали зовсім інший характер, були побудовані на самодіяльності учнів, на їхньому критичному ставленні до засвоюваного матеріалу. В наші дні, за часів диктатури пролетаріату, цілком природньо, система поглядів будується на зовсім інших принципах. В основі кладеться не особа, хоч би й дужа, а колектив, кляса, що будує соціалістичне господарство, соціалістичну культуру, кляса — колектив, що визволяє пригноблені шари людськості від рабської покори й водночас творить національну культуру, що формою — національна, а пролетарськи-інтернаціональна змістом. Природньо, що кляса, яка приходить до влади, не обмежується лише одним світоглядом, вона говорить ввесь час про світовпливання, про перетворення змісту умов соціального буття на найвищу форму цього буття — комуністичну. Природньо, що вся система поглядів пролетаріату, його господарські та політичні функції визначають собою й нове становище у царині науки, в царині філософії та методології й методики предмету.

Отже, різні кляси, в залежності від своїх господарсько-політичних функцій, виробляють певну систему поглядів, певні філософські концепції, якими в свою чергу зумовлюють питання методології й методики. За часів панування одної суспільної формації, основним стрижнем шкільного предмету є догматика, авторитарність; за часів панування іншої кляси — критицизм та самодіяльність; за часів диктатури пролетаріату — предмет глядить вже не об'єктивно, а очима революції, в наш період — очима соціалістичної реконструкції.

В залежності від різної соціальної природи питань методології та методики, різні й соціальні функції педагогічного процесу, зв'язаного з шойно названими явищами. Щоб яскравіше можна було виявити ці соціальні функції в сучасній педагогіці в галузі мови та літератури, коротко зупинімося на соціальних функціях методології та методики предмету тих суспільних формацій, що в свої часи були клясами панівними.

З початку поговоримо про фєвдальне дворянство. Раніш ми вже відзначили, що позиція дворянства ґрунтувалася на авторитарності й догматизмі, і це яскраво виявилось в тому предметі шкільного вжитку, що був тоді абеткою поведінки підданця.

Мова йде про закон божий. Авторитарність у цьому предметі була розвинена у високій мірі—покірність та слухняність цареві небесному диктувалося дуже рішуче й за відхилення від цих властивостей передбачалися карі не тільки небесні, але й земні. Поруч цього предмету природньо, такими ж засадами були пройняті й інші предмети, зокрема література та мова. З початку про літературу. Тут поетичне надхнення розглядалося як божий дар, якого мистець повинен використовувати лише для добра своїх співгромадян, для добра своєї батьківщини. Отже, воля художника до певної міри споріднювалася з волею божества, а творчість письменника розглядали так само, як родовід февдальних дворян. Якщо в родоводі цікавилися не лише предками, але й прапредками, так і родоводі письменників цікавилися не лише життям самого письменника, але й життям батька й матери, а також всієї родини — діда, прадіда і т. д., а потім на цьому тлі розглядали окремі поетичні „вчинки“ письменників і, звичайно, лише ті з них, які служили на добро февдальної батьківщини. Так, наприклад, з творів Пушкіна не розглядали такі як „Дубровский“, „Борис Годунов“, а головну увагу зосереджували на „Капитанской Дочке“, взагалі на таких творах, які вполювали почуття „глибокої любови до батьківщини“. Насамперед, вивчали високо-патріотичні твори, такі, як „Клеветникам России“. Щодо літератури інших національностей, то вона зовсім не підлягала розглядові. В мові так само процвітав догматизм та своєрідна авторитарність. Перш за все, треба відзначити, що поруч з російською мовою вивчалася мову церковно-слов'янську, а національні мови зовсім не вивчалися, так само як і літератури. Центром уваги в мові була граматики з її схоластичним граматичним розбором, в якому члени речення поділялися на головні, другорядні, ба навіть третьорядні. В цьому розборі зустрічалися і підпорядкування і співпідпорядкування, тут були речення особові й безособові. І ось ці саме безособові речення, ці підпорядковані й співпідпорядковані та головні члени речення, безумовно, виходили з тої ж авторитарности, яку диктував родовід февдального дворянства.

В методиці предмету панував принцип „від цієї пори—до цієї“. Цей принцип, звичайно, значив, що основним і єдиним матеріалом для вивчання були своєрідні молитовники—підручники, за якими викладач пропонував без критичного ставлення до матеріалу „визубрити“ до певного терміну ряд абзаців, відзначаючи олівцем або нігтем—від цих рядків до цих рядків. Викладач був представником авторитарної єрархії в класі, а учень був безособовий.

Методологічна структура та методичні способи за часів панування буржуазії, звичайно, були цілком відмінні. Буржуазія, що створювала господарство, потребувала дужої особи, яка могла б критично ставитись до навколишніх явищ, боротися зі своїми конкурентами, керувати тою чи тою галуззю господарства. При-

родньо, це явище, якого зумовило господарське життя кляси, диктувало інші методологічні засновки, інші методичні способи. В галузі літератури письменник не залежав вже виключно від свого родоводу. Він був вже „сином свого віку“, волю якого визначувало суспільство: воно зумовлювало напрям цієї волі й підказувало її соціальні функції. Дворянство спиралося на авторитарність, на панівні персони, а для буржуазії принцип догматизму не пасував і тому вона його відкинула. Для буржуазії творчість художників визначувалася не лише особою художника, але й навколишнім оточенням, психо-ідеологією цього оточення. Природньо, нова кляса, здобувши владу, примушувала й наслідки поетичної творчості—художні твори служити своїй клясі. Поруч з „Капитанскою дочкою“ на шкільному фронті з'явилися і „Дубровский“ і „Борис Годунов“. Поруч із Пушкіном появились і Чехов, і Салтиков—Щедрін і Гліб Успенський. Проте, до національної не-російської літератури й тепер ставлення було зневажливе. Цікавилися лише тими художниками, що були деструкторами патріархально-дворянського життєвого укладу. Це примушувало знайомитися з творчістю Шевченка. В царині граматики послабився інтерес до граматичних вправ, до вирізнення граматичних догм. Граматичні відомості намагалися підпорядкувати орфографічним навичкам та мовній структурі, а разом з тими граматичними вправами поволі розвивалася нова дисципліна — „розвиток мови“. Щодо методичних способів, учнів вже не позбавляли особистості, напакі, їм рекомендували критичне ставлення до засвоюваного матеріалу, їм рекомендували застосовувати евристичну методу — самостійно знаходити те чи інше правило в наслідок спостереження виучуваних явищ. Ось цю методу самостійності особливо підкреслювали в буржуазній школі.

Тепер, за часів пролетарської диктатури, цілком природньо, і методологія і методика предмету мусіли бути рішуче змінитися. Філософські позиції пролетаріату, в основі яких лежить марксизм-ленінізм, вимагали створити таку наукову структуру предмету, яка зумовила б не лише соціальну клясову генезу того чи того явища шкільного курсу, але й показала б соціальні функції даного курсу в застосуванні цих функцій до соціалістичного будівництва. Через те в царині літератури клясифікація літературних явищ йде не за ознакою авторової біографії, а за ознакою літературного стилю тої чи тої кляси. Цей клясовий стрижень у царині літератури підкреслюється дуже яскраво. Особа автора в значній мірі зійшла з кону, а на її місце вийшла кляса, що визначає творчість своїх художників слова. В галузі граматики відбулися радикальні зміни—функції синтаксису вже підпорядковані культурі соціально найпотрібніших мовних актів, культурі протоколу, тез, конспектів, культурі доповіді, праці над газетними розвідками та книгами. Отже, уся структура предмету, яку ми шойно розглянули, вся його філософська

концепція, набуває тепер зовсім іншого забарвлення, ніж те, що було в школах феодалного дворянства, або в школах буржуазії. Пролетаріат і на даній ділянці фронту соціалістичної реконструкції перебудовує методологію та методику, бо способи передавати теоретичні відомості й практичні навички тепер зовсім не подібні до колишніх. Ці способи мають вже лабораторний характер, вони не обмежуються самою школою, класом, вони починають виноситися зі школи в навколишнє суспільне оточення, насамперед, на фабрики, заводи, радгоспи та колгоспи, підшефні школи.

Функції мови та літератури в соціалістичній школі : в добу громадянської війни, в добу відбудови, в добу соціалістичної реконструкції

Доба громадянської війни Не відразу після пролетарської революції перебудувалася методологія наших предметів та методика їхнього викладання. В цій перебудові ми можемо розрізнити певні періоди, які були зумовлені періодами господарсько-політичного буття пролетаріату. В добу громадянської боротьби, природньо, пролетарська громадськість зосереджувала всю увагу в галузі шкільного будівництва на моментах політично-освітньої праці, на моментах агітації та пропаганди. Через те, в масовій школі стрижневим суспільствознавчим предметом була політграмота, якій цілком підпорядковувалася література. Література втратила свій самостійний характер і була лише ілюстративним матеріалом для викладачів, коли вони змальовували окремі явища з історії класової боротьби. Поруч суспільствознавства та літератури була й граматики, але її терпіли як „неминуче зло“, на неї звертали надто мало уваги, вона підлягала переважно функціям орфографічного порядку. Зрозуміло, що ця бурхлива доба, коли на порядку денному стояли багнет і кулемет, диктувала й своєрідний комплекс у системі навчання, в якому окремими елементами були і література, і мова, і суспільствознавство, а останнє було стрижневим елементом. Методи навчання були перенесені в школу з партійної роботи, де групова метода пророблення того чи того матеріалу була головною. Ця метода в школі відома була під назвою „ланкового пророблення“.

Проте, такий комплекс у той період суспільного життя пролетаріату поволи почав викликати цілу низку нарікань. Вони зводилися до того, що літературні твори не завжди можуть бути ілюстрацією до суспільних явищ. Так, наприклад, з „Капітанської Дочки“ або з творів Бориса Грінченка не можна міркувати про кріпацьке пригноблене становище селян у тій історичній добі. Бо у всякому творі крізь призму певної класи, оповісником якої є художник, освітлюються ті соціальні явища,